

اخلاق پژوهش در آموزش عالی: ویژگی های فردی و مسئولیت های حرفه ای پژوهشگران

علیرضا مطلبی فرد¹
دکتر حمیدرضا آراسته²
هدیه محبت³
مهدی دستا⁴

تاریخ پذیرش: 1391/06/12

تاریخ دریافت: 1391/03/03

چکیده:

هدف: هدف این پژوهش بررسی اخلاق پژوهش با تمرکز بر ویژگی های فردی و مسئولیت های حرفه ای پژوهشگران دانشگاه های دولتی شهر تهران است.

روش پژوهش: روش پژوهش حاضر تحلیل محتوا است و اطلاعات لازم از طریق مصاحبه های نیمه ساختار یافته گردآوری شد. جامعه پژوهشی شامل استادان و دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه های دولتی شهر تهران بود که از میان آنها در نهایت 37 نفر از طریق روش نمونه گیری هدفمند و گلوله برفی به عنوان اطلاع رسان انتخاب گردیدند. برای تحلیل داده های بدست آمده از مصاحبه ها از تحلیل محتوای و سه فرایند پیاده سازی، کدگذاری باز و کدگذاری محوری استفاده شد.

یافته ها: نتایج بدست آمده از مصاحبه ها نشان داد که می توان مسئولیت های اخلاقی پژوهشگران را به دو دسته ویژگی های فردی و مسئولیت های حرفه ای تقسیم کرد. ویژگی های فردی شامل تعهد، صداقت، انگیزش، پشتکار و صبوری، روحیه همکاری و کار گروهی در پژوهش است. مسئولیت های حرفه ای پژوهشگران شامل مسئولیت در برابر جامعه، حامیان، همکاران، آزمودنی ها، موضوع پژوهش، محققان دیگر، جمع آوری و تحلیل داده ها و انتشار یافته ها است.

نتیجه گیری: به طور کلی می توان گفت بهبود وضعیت رعایت اخلاق پژوهشی در میان جامعه علمی نیازمند توجه به زیرساخت های لازم و کیفیت در پژوهش می باشد

کلید واژه ها: اخلاق پژوهشی، اخلاق فردی، ویژگی های فردی، مسئولیت های حرفه ای، آموزش عالی.

مقدمه و بیان مسئله

آموزش عالی مظهر رشد و توسعه اطلاعات و دانش در جوامع و تأمین کننده قدرت جوامع در عرصه رقابت جهانی می باشد. این پدیده رو به رشد به دلیل اهمیت ذاتی که دارد به صورت روز افزونی توسط جوامع مورد

1. پژوهشگر مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه تربیت معلم تهران a.r.motallebifard@gmail.com

2. گروه مدیریت آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تربیت معلم تهران heplanning@yahoo.com

3. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد، واحد علوم تحقیقات hedy.m2006@yahoo.com

4. عضو پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی mahdi_dasta@yahoo.com

اخلاق پژوهش در آموزش عالی: ویژگی های فردی و مسئولیت های حرفه ای پژوهشگران

توجه قرار می‌گیرد و در عین حال به خاطر تنوع نیازهای جوامع کارکردهای مختلفی را همچون آموزش، پژوهش و توسعه نیروی انسانی شامل می‌شود. در بین کارکردهای مختلف آموزش عالی کارکرد پژوهش اهمیت فزاینده‌ای به خود گرفته است. بر اساس دیدگاه تابعی و محمودیان (1386) در هر جامعه‌ای رشد و شکوفایی مادی و معنوی تمدن‌ها و جوامع بشری در گرو پژوهش است و بین ترقی علمی هر جامعه و با میزان پژوهش و تحقیق در آن جامعه رابطه مستقیمی وجود دارد، اما امر پژوهش با وجود این مزایا محمل مشکلات فراوانی نیز می‌باشد. به نحوی که اگر درست هدایت نشود و در مسیر توسعه معنوی و اخلاقی قرار نگیرد عامل تخریب و نابودی به شمار می‌رود (تابعی، محمودیان، 1386؛ بحرینی، 1389؛ خالقی، 1387). بنابراین نیاز به راهنمایی که این کارکرد را از انحراف حفظ کند به شدت احساس می‌گردد و عموماً این مسئولیت بر عهده اخلاق علمی به طور کلی و اخلاق در پژوهش به طور اخص می‌باشد. بنابراین، اخلاق پژوهشی⁵ راهنمایی را برای مسئولیت‌های پژوهشی فراهم می‌کند و به محققان و دانشمندان کمک می‌کند تا پژوهش را با استانداردهای حرفه‌ای قابل قبولی هدایت کنند (والنس⁶، 2004). موضوع اخلاق در پژوهش در سال‌های اخیر به شدت مورد توجه قرار گرفته است به طوری که مارتین هامرسلی بحث اخلاق در پژوهش را یکی از چهار موضوع اجتماعی درگیر به علوم اجتماعی می‌داند (ادوارد، مسنر⁷، 2002)، زیرا مسائل غیر اخلاقی در پژوهش، همیشه به صورت‌های گوناگون وجود داشته است به طوری که مارتین سون، اندرسون و دویرز⁸ (2005) با بررسی 3247 مقاله پذیرفته شده توسط کمیته پژوهشی بیان می‌کند که هر یک از این مقالات حداقل در یک مورد دچار مسائل غیر اخلاقی و غیرعلمی شده‌اند. اصول اخلاق پژوهشی به مفهوم امروزی تا حدود زیادی از تفکر فلسفی غرب ناشی شده است و با توجه به گزارش‌های ارائه شده در مورد رفتارهای غیر اخلاقی در پژوهش به صورت روز افزونی توسط مؤسسات و مراکز آموزش عالی دنیا مورد توجه قرار گرفته است (لنج لیس⁹، 2006؛ مارتینسون و همکاران¹⁰؛ 2005، وادمن¹¹، 2005، سالی و فالکون¹²، 2000)، و این مؤسسات تلاش کرده‌اند تا اصولی را تدوین نمایند و از این طریق بتوانند فرایندهای مختلف پژوهش هم چون جمع آوری و تفسیر داده‌ها، برخورد با حامیان مالی، ارتباط با همکاران، تعهد به موضوع تحقیق و انتشار نتایج را از افتادن در دام مسائل غیر اخلاقی حفظ نمایند (مک فارلن، سویتو¹³، 2008) و از مسائلی چون طراحی و هدایت غیر علمی تحقیق، در نظر نگرفتن نسبت هزینه به فایده، انتخاب نادرست مشارکت کنندگان در تحقیق، ضعف رازداری، فقدان حفظ حریم خصوصی افراد و تحقیقات غیر سودمند بودن برای جامعه دوری نمایند (خالقی، 1387؛ اسلیم و همکاران¹⁴، 2010).

⁵ Ethic of Research

⁶ Vallance

⁷ Edwards and Mauthner

⁸ Martinson and Anderson and Devires

⁹ Langlais

¹⁰ Martinson et al

¹¹ Wadman

¹² Sales and Folkman

¹³ Macfarlane and Soitoh

¹⁴ Sleem et al

اخلاق پژوهشی مدرن با تمایل به حفظ آزمودنی های انسانی و در سال های 1946 و 1947 شروع شد و برای اولین بار قانون نورنبرگ که شامل 10 قانون و اصول اخلاقی برای حفاظت از آزمودنی های انسانی بود منتشر گردید که تأکید عمده آن بر ضرورت کسب رضایت آگاهانه از آزمودنی ها برای پژوهش است (باقری، 1384). بیانیه نورنبرگ و اصول اخلاقی مطرح شده در آن زمینه را برای به وجود آمدن بیانیه هلسینکی در سال 1964 مهیا کرد. به دنبال بیانیه هلسینکی¹⁵ مجموعه دیگری از قواعد و راهنماهای اخلاقی در مورد پژوهش با عنوان گزارش بلمونت¹⁶ در سال 1979 و از طرف کمیسیون ملی حمایت از آزمودنی های انسانی در تحقیقات پزشکی و رفتاری به وجود آمد (مینه سوتا، 2003). اصول اخلاقی بیان شده توسط بلمونت بارها مورد بازبینی قرار گرفته است. برای مثال، عده ای با انعکاس نگرانی های مربوط به مؤسسات علمی یک اصل چهارم به نام احترام به مؤسسه را به آن اضافه کردند (ویلیامز و همکاران¹⁷، 2010). به طور کلی موضوع اخلاق در پژوهش در حال حاضر نسبت به گذشته پر اهمیت تر شده است، زیرا در حال حاضر اولاً از افراد و مؤسسات علمی انتظار می رود نسبت به اقدامات خود مسئولیت پذیرتر باشند در ثانی وجود رقابت بسیار شدید بین دانشگاه ها و مؤسسات پژوهشی در مواقعی زمینه را برای بروز رفتارهای پژوهشی غیر اخلاقی مهیا می کند، زیرا نوشتن مقالات بیشتر و انجام تحقیقات بیشتر در بسیار موارد به عنوان امتیاز تلقی می شود و عاملی است که از طریق آن افراد به موقعیت بهتری در زمینه تخصصی خود دست می یابند و این عجله برای دست یابی به موقعیت بهتر بعضاً باعث برخی رفتارهای غیر اخلاقی می شود. بنابراین می توان گفت دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی نیازمند آموزش های پیشرفته ای در مورد استانداردهای حرفه ای و تعهدات اخلاقی تحقیق می باشند، زیرا بر اساس نتایج بدست آمده از تحقیقات تعداد بسیار کمی از افراد از مسائل غیر اخلاقی محتمل در پژوهش مانند دزدی ادبی، تضاد علایق، مسائل مربوط به جمع آوری اطلاعات و آزمودنی ها مطلع هستند (آرتینو و براون¹⁸، 2009). بنابراین بحث اخلاق پژوهش باید بر آموزش پژوهشگران در مورد اصول اخلاقی پژوهش که از قوانین و مقررات رایج و تدوین شده فراتر می رود و به تمامی مراحل و فرایندهای پژوهش از شروع تا انتشار داده ها توسعه پیدا کرده و مسائلی را در بر می گیرد که فراتر از حمایت از آزمودنی های انسانی یا مسائل مشابه آن است متمرکز باشد (ادوارد، مسنر، 2002).

با وجود گستردگی تحقیقات انجام شده در زمینه اخلاق در پژوهش تحقیق جامعی که نشان دهنده وظایف اخلاقی محقق در پژوهش و در فرایندهای مختلف باشد به ویژه در ایران مشاهده نمی شود و انجام تحقیق جامعی در مورد تدوین وظایف و مسئولیت های اخلاقی پژوهشگران لازم و ضروری است. بنابراین برای اینکه چارچوب مشخص و قابل درکی را برای این موضوع ترسیم کنیم ابتدا لازم است به شناسایی مؤلفه های اخلاقی در پژوهش بپردازیم تا با استفاده از آن بتوانیم چارچوبی برای هدایت مسائل اخلاقی در پژوهش طراحی کنیم. از آنجایی که پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد کیفی صورت گرفته است و در تحقیقات کیفی در آغاز تحقیق نمی

¹⁵ Helsinki

¹⁶ Belmont

¹⁷ Williams et al

¹⁸ Artino. And Brown.

توان سؤالات مشخصی را برای تحقیق در نظر گرفت بنابراین این پژوهش در ابتدا با هدف کلی شناسایی ابعاد و مسئولیت های اخلاقی پژوهشگران در پژوهش دانشگاهی آغاز شد و سپس با توجه به نتایج بدست آمده از مصاحبه ها بر ابعاد زیر متمرکز گردید.

1. ویژگی های فردی یک پژوهشگر اخلاقی کدام است؟
2. چه مسئولیت های را پژوهشگران باید در قبال جامعه، همکاران، حامیان تحقیق و محققان دیگر رعایت نمایند؟
3. چه مسئولیت های را پژوهشگران باید در قبال آزمودنی ها، موضوع تحقیق، جمع آوری و تحلیل نتایج و انتشار نتایج رعایت کنند؟

پیشینه پژوهش

تحقیقات بسیار زیادی در حوزه اخلاق در پژوهش صورت گرفته است و در این پژوهش ها بر مسائل مختلفی چون توجه روزافزون به رعایت اخلاق در تحقیق بر روی آزمودنی های انسانی (زاهد پاشا، حسنجانی و ریاحی، 1382)، ضرورت جلوگیری از سوء استفاده حامیان مالی از نتایج پژوهش ها (شروانی، 1382)، لزوم توجه به شرایط نگهداری حیوانات (مبشر و همکاران، 1385)، ویژگی ها و خصلت های یک پژوهشگر ایده ال (تابعی، محمودیان، 1386)، جنبه های اخلاقی در طراحی مطالعات و پژوهش های روان-پزشکی (رضائی و آخوندزاده، 1386)، اخلاق در پژوهش علوم اجتماعی (خالقی، 1387)، تدوین ارزش ها و اخلاق حرفه ای پژوهش های علمی و فناوری (لشگر بلوکی، 1387)، مسائل اخلاقی مربوط به انتشار (رضاییان، 1388؛ شعبانی، 1386، کریمی؛ 1390، شیخ 2000)، مسائل اخلاقی مربوط به کار گروهی (طالعی، سیامک، 1390)، بررسی وظایف و مسئولیت های اخلاقی سردبیر (خوانساری، 1390)، مسائل اخلاقی پژوهش بر اساس دیدگاه های اسلامی (قدر قراملکی، 1389)، حریم خصوصی و صیانت از حریم های شخصی در پژوهش (افشار و نعمتی، 1389)، بررسی تاریخچه نقص اصول اخلاق پزشکی و سیر تکوین قوانین اخلاقی (لاریجانی و زاهدی، 1385)، توجه به ارجاعات در پژوهش و اهمیت و مزایای استفاده از تحقیقات پیشینیان (اسلامی، 1389، کوک و دیویسون¹⁹، 2003)، اخلاق داوری در ارزیابی و بررسی پژوهش (منصوریان، 1390، قراملکی، 1389)، ضرورت و علل پیدایش اخلاق پژوهشی و عرصه های آن (اسلامی، 1390)، بررسی اصول اخلاقی پژوهشگر تحت دو مقوله اخلاق شایسته و ناشایست (متقی دادگر و احمدلو، 1390)، راهنمایی اخلاقی در پژوهش (دانشگاه مینه سوتا، 2003؛ مک فارلند و سوئیتو، 2008)، مسائل اخلاقی در تحقیقات آنلاین (جیمز و بوشر، 2007)، و تأثیر آموزش اخلاقی بر درگیری دانشجویان در اخلاق پژوهشی (ژنگ و مور²⁰، 2005) تأکید شده است.

روش پژوهش

پژوهش به روش تحلیل محتوا و با استفاده از رویکرد کیفی انجام شده است. رویکرد کیفی تلاشی است جهت توصیف غیرکمی از موقعیت ها، حوادث و تلاشی برای ارائه تعبیر و تفسیر معانی مورد نظر انسان ها در موقعیت

¹⁹- Kock, and Davison,

²⁰ Zhang and Moore

های طبیعی. در روش کیفی، نوعی نگاه امیک²¹ (نگاه درون) به پدیده‌ها وجود دارد. در این حالت مقولات فکری گروه مورد تحقیق برای توصیف نگرش‌ها و رفتارهایشان مورد تأیید قرار می‌گیرد و توجه به تجربه و شرح آن از خصوصیات محوری تحقیق کیفی است (مطلبی فرد، آراسته، خنجرخانی و صفائی موحد، 1390). این پژوهش نیز با هدف دست‌یابی به این تجربیات با استفاده از رویکرد کیفی صورت گرفته است. جامعه پژوهش شامل اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران است. نمونه‌گیری در این پژوهش در دو مرحله صورت گرفته به این صورت که ابتدا از بین دانشگاه‌های کشور سه دانشگاه تربیت معلم تهران، دانشگاه شهید بهشتی و دانشگاه صنعتی شریف انتخاب شده و سپس در داخل دانشگاه‌های انتخاب شده از روش نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس استفاده شد. از آنجا که در ابتدا حجم نمونه دارای تعداد مشخصی نبود، تعداد نمونه بر اساس میزان اطلاعات بدست آمده و به اشباع رسیدن اطلاعات تعیین شد. بنابراین اطلاع‌رسان‌های انتخابی برای این پژوهش شامل 37 نفر شامل 15 استاد و 22 دانشجوی تحصیلات تکمیلی بودند که به صورت تصادفی یا گلوله برفی²² انتخاب گردیدند.

برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز پژوهش از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته²³ استفاده شده است. جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل به این صورت انجام شد که پژوهشگران از طریق انجام هماهنگی‌های لازم و ورود به دانشگاه‌های انتخاب شده و انتخاب نمونه مورد نظر - عموماً نمونه‌های اولیه به صورت تصادفی و نمونه‌های بعدی از طریق معرفی توسط نمونه‌های اول - به انجام مصاحبه و ثبت و ضبط آن پرداختند. در مرحله بعد مصاحبه‌های انجام شده به صورت کامل پیاده‌سازی شد، و در دو مرحله کدگذاری باز²⁴ شامل خواندن خط به خط داده‌ها، استخراج مفاهیم و جملات اصلی، تشکیل مقولات و طبقات اولیه و کدگذاری محوری²⁵ شامل طبقه‌بندی داده‌ها، مشخص نمودن زیر طبقات، تشکیل طبقات نهایی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای حصول اطمینان از اعتبار نتایج، اقدامات ذیل صورت گرفت. نخست بعد از پیاده‌سازی اولیه، کدگذاری مصاحبه‌های انجام شده به وسیله چند محقق بازبینی شده²⁶ و اختلافات موجود شناسایی و رفع گردید، و ثانیاً مقولات و زیر مقولات استخراج شده و نهایی با برخی از افراد مصاحبه²⁷ شده در پژوهش در میان گذاشته شده و دیدگاه‌های آنها مورد بررسی قرار گرفته و تأیید نهایی شدند.

یافته‌های پژوهش

بر اساس نتایج بدست آمده از پژوهش که در جدول شماره 1 آمده است، می‌توان مسائل اخلاقی مربوط به پژوهشگران در آموزش عالی را، به دو دسته ویژگی‌های فردی و مسئولیت‌های حرفه‌ای تقسیم کرد. که ویژگی‌های فردی شامل مقولاتی همچون تعهد، صداقت، انگیزه برای پژوهش، پشتکار و صبوری، روحیه همکاری و کار گروهی است و مسئولیت‌های حرفه‌ای شامل

²¹ - Emic

²² - Snowball sampling

²³ - Semi- structured

²⁴ - Open coding

²⁵ - Axial coding

²⁶ - Peer audit

²⁷ - Member check

اخلاق پژوهش در آموزش عالی: ویژگی های فردی و مسئولیت های حرفه ای پژوهشگران

مسئولیت در قبال جامعه، حامیان، همکاران، آزمودنی ها، موضوع پژوهش، محققان دیگر، جمع آوری و تحلیل داده ها و مسئولیت در برابر انتشار و زیر مقولات مربوط به خود هستند که در ادامه بیان می‌گردد.

جدول شماره (1) نشانگرهای مربوط به اخلاق پژوهش در آموزش عالی

ویژگی های فردی	
1. تعهد 2. صداقت 3. انگیزه برای پژوهش 4. پشتکار و صبوری در پژوهش 5. روحیه همکاری و کار گروهی	
مسئولیت های حرفه‌ای	
مسئولیت در برابر همکاران	مسئولیت در قبال جامعه
1. رعایت ترتیب نوشتن اسامی 2. در نظر گرفتن حقوق همکاران	1. ارزیابی تأثیر نتایج تحقیق برای جامعه 2. کمک به حل مسائل و مشکلات جامعه
مسئولیت در قبال آزمودنی ها	مسئولیت در قبال حامیان
1. انتخاب مناسب جامعه و نمونه 2. حفظ اطلاعات خصوصی افراد 3. عدم فریب کاری 4. دادن اطلاعات کامل در مورد پژوهش 5. آسیب نزدن به آزمودنی ها 6. دادن بازخورد در مورد نتایج	1. همکاری با حامیان 2. تعهد به حامیان پژوهش 3. مصرف درست هزینه‌ها 4. قدردانی از حامیان در پژوهش
مسئولیت در قبال محققان دیگر	مسئولیت در قبال موضوع
1. بررسی کامل پیشینه 2. پژوهش در راستای پژوهش های قبلی 3. ارتباط با شبکه های علمی 4. دوری از دزدی ادبی و امانت داری 5. روشن کردن مسیر برای پژوهش های بعدی	1. تخصص 2. توجه به کیفیت در کنار کمیت 3. انجام پژوهش جدید و کاربردی 4. انتخاب موضوعات پژوهش پذیر 5. ذکر نام افراد صاحب ایده 6. تلاش برای تولید دانش
مسئولیت در قبال انتشار	مسئولیت در برابر جمع آوری و تحلیل نتایج
1. انتشار صادقانه نتایج 2. دوری از انتشار دوگانه و پاره‌ای 3. دوری از باند بازی در انتشار مقالات 4. عدم سوء استفاده از اسم افراد	1. روش‌شناسی مناسب 2. جمع آوری داده های واقعی 3. تحلیل صادقانه داده‌ها 4. اطمینان از صحت نتایج

1. ویژگی های فردی. بر اساس نتایج بدست آمده از مصاحبه با اطلاع رسان های پژوهش بخشی از معیارهای اخلاقی مربوط به پژوهش و پژوهشگر مربوط به ویژگی های فردی است. از این نظر یک محقق از نظر اخلاقی باید دارای ویژگی های فردی چون تعهد، انگیزه، صداقت، پشتکار و روحیه همکاری باشد تا بتواند در زمینه انجام پژوهش موفق باشد. در این ارتباط استاد دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی بیان می کند که "فرد پژوهشگر باید صادق و امانتدار باشد این صداقت و امانت داری به عنوان یک ویژگی فردی مطرح است یعنی فرد اگر از نظر فردی و خصلت های شخصیتی دارای صفات برتر اخلاقی باشد مسلماً این ویژگی ها در بعد حرفه-ای کار وی و در فرایند پژوهش نیز منعکس خواهد شد" یا به زعم دانشجوی دکترای ریاضی "یکی از موارد اخلاقی که در پژوهش و در کشور ما شاید بتوان عنوان کرد، این است که کار گروهی معنا ندارد، زیرا کار گروهی می تواند راندمان کار را چند برابر کند، اما شما کارهای مربوط به پایان نامه های دانشجویی را کنار بگذارید که به اجبار گروهی انجام می گردد بعد ببینید چند درصد کار گروهی وجود دارد یعنی اصلاً روحیه این کار وجود ندارد" مقوله ویژگی های فردی در برگزیده معیارهای اخلاقی زیر است.

1-1. تعهد داشتن: بر اساس این زیر مقوله پژوهشگر باید نسبت به انجام پژوهش و تحقیق متعهد باشد و پژوهش را برای رفع تکلیف انجام ندهد مسائل جامعه و مردم را مهم تلقی نماید و بر اساس دغدغه و تعهد به انجام پژوهش بپردازد.

1-2. صداقت و امانت داری: بنابراین اصل لازم است پژوهشگر صادقانه تحقیق نماید و در فرایندهای مختلف تحقیق امانت دار باشد. این ویژگی محقق می تواند وی را از دست اندازی و دست کاری در پژوهش، سرقت علمی، کپی برداری و انجام پژوهش های ضعیف و نادرست دور نماید و سلامت تحقیق را تضمین کند.

1-3. انگیزه برای پژوهش: یکی از ویژگی های فردی و اخلاقی پژوهشگر این است که دارای انگیزه و علاقه برای تحقیق باشد. و تحقیق را نه بر اساس تکلیف یا چشم داشت مالی، بلکه بر اساس علاقه و انگیزه فردی و اجتماعی انجام دهد.

1-4. پشتکار و صبوری در پژوهش: انجام دادن و به نتیجه رساندن تحقیق کاری بسیار دشوار و در بسیاری موارد طاقت فرساست و این نیاز احساس می گردد که فرد دارای توان، انگیزه و تلاش بسیار مداوم باشد و در راه رسیدن به نتایج مطلوب و مورد نظر خود صبر و شکیبایی داشته باشد، زیرا عجل بودن و کم حوصله بودن فرد می تواند وی را در دام مسائل غیر اخلاقی گرفتار نماید.

1-5. روحیه همکاری و کار گروهی: انجام و به نتیجه رساندن یک پژوهش اخلاقی و مناسب در بسیاری مواقع نیازمند درگیری فکری افراد زیادی می باشد. و این موضوع در بسیاری موارد می تواند باعث بروز برخی مسائل غیر اخلاقی در ارتباط با همکاران گردد بنابراین لازم است فرد محقق روحیه همکاری گروهی و مشارکتی را در خود بالا ببرد و ظرفیت تحمل دیدگاه های مختلف و بعضاً متضاد را داشته باشد.

2. مسئولیت‌های حرفه‌ای: علاوه بر اینکه لازم است یک پژوهشگر از نظر فردی دارای ویژگی‌های و خصلت‌های اخلاقی خاصی باشد. باید مسئولیت‌های خاصی را نیز مورد توجه قرار دهد که در برگیرنده 8 مسئولیت است که در ادامه بیان می‌شود.

1-2. مسئولیت در قبال جامعه. اولین مسئولیت اخلاقی پژوهشگر و پژوهش در ارتباط با جامعه معنی پیدا می‌کند. بر اساس این مؤلفه پژوهش و پژوهشگر از لحاظ اخلاقی و حرفه‌ای نسبت به جامعه دارای مسئولیت‌های خاصی است. در این ارتباط دانشجوی دکتری رشته مهندسی عمران بیان می‌کند که "یک نکته مهم در ارتباط با پژوهش که به آن توجه نمی‌شود بحث ارتباط صنعت و دانشگاه است اکثر تحقیقات ما در محیط واقعی صورت نمی‌گیرد بنابراین نمی‌تواند مشکلی را هم حل کند، در حالی که اگر بخشی از این تحقیقات صورت گرفته در دانشگاه می‌توانست برای حل مشکلات جامعه طراحی گردد شاید وضعیت صنعت و جامعه ما بهتر از این بود به نظر من باید دانشگاه‌ها ملزم به این کار گردند و البته جامعه هم از این موضوع حمایت نماید" همچنین استاد دانشکده ریاضی بیان می‌کند که "شک نیست که پژوهش باید مطابق با نیازهای جامعه باشد و به بیان یکی از همکاران ما وحشی نباشد که همین طوری خودش رشد کند بدون اینکه نیازی را برطرف نماید. ما در کشور در موقعیتی نیستیم که بخواهیم برای پژوهش‌ها غیر ضروری هزینه صرف کنیم و باید تأثیر پژوهش‌ها را برای جامعه بسنجیم و سپس انجام دهیم" مقوله مسئولیت در قبال جامعه در برگیرنده دو زیرمجموعه زیر است:

1-1-2. کمک به حل مسائل و مشکلات جامعه: بر اساس این زیرمقوله هر پژوهشی که انجام می‌گیرد بایستی بتواند مشکلی از مشکلات جامعه را حل کند. این اصل بیانگر این مطلب است که پژوهش نمی‌تواند در فضایی خیالی صورت گیرد بلکه باید در بطن جامعه و برای حل مشکلات آن صورت پذیرد.

2-1-2. ارزیابی تأثیر نتایج تحقیق برای جامعه: با توجه به این زیرمقوله، لازم است یک پژوهشگر قبل از ارائه نتایج تحقیق خود به جامعه، تأثیر این نتایج را در ابعاد مختلف برای جامعه ارزیابی کند و آثار منفی و مثبت این نتایج را برای جامعه بسنجد و سپس نتایج خود را منتشر نماید.

2-2. مسئولیت در برابر همکاران. همه کسانی را که به نوعی در پژوهش دخیل هستند به عنوان همکاران پژوهش در نظر گرفته می‌شوند و محققان باید از حقوق و علایق این افراد، همکاران و کارمندان تحقیق در پژوهش حمایت کنند. بر این اساس لازم است تمام تحقیقات، رفتار حرفه‌ای مناسب و استانداردی را در مورد همکاران حفظ نمایند و در مورد امنیت کاری همکاران و تأمین نیازها و رضایت آنها تلاش کنند. بحث حقوق همکاران در ارتباط با نتایج و بروندهای تحقیق هم صادق است و بایستی محقق همکاران خود را در تمام مزایای ناشی از تحقیق شریک نماید. در این ارتباط دانشجوی رشته مهندسی صنایع بیان می‌کند که "به نظر من بی اخلاقی در پژوهش در کشور ما بسیار فراوان و فراگیر شده است به طور مثال ما با یکی از دانشجویان دکتری در طراحی همکاری می‌کردیم و قرار بود علاوه بر جنبه مادی کار ما را در کارهای پژوهشی ناشی از تحقیق نیز شریک کند، اما چنین نشد و مقالات طرح را به اسم خود و همکاری ارائه کرد". یا دانشجوی ارشد مدیریت آموزشی بیان می‌کند که "من مجله-

ای را می‌شناسم که تو یک شماره از 7 مقاله 4 مقاله مال اعضای هیأت تحریریه مجله است. یا اصلاً افراد مقاله می‌نویسند و پاس کاری می‌کنند این اسم اونو می‌نویسه اون اسم اینو می‌نویسه و یک همکاری منفی وجود دارد، در حالی که باید افرادی اسمشان در مقاله نوشته شود که همکار بودن و تازه ترتیب نوشتن اسامی هم بر اساس میزان تلاش باشد نه به این شکل" مقوله مسئولیت در برابر همکاران شامل موارد و ابعاد زیر می‌باشد.

2-2-1. در نظر گرفتن حقوق همکاران: بر اساس این زیر مقوله در هر پژوهش این نیاز وجود دارد که میزان فعالیت ها و امتیازات افراد مختلف مشخص گردد، همکاران تحقیق دارای مسئولیت و امتیازات مشترک در تحقیق باشند. بر این اساس در یک تحقیق پژوهشی نفر اول بودن به معنی صاحب اختیار و صاحب امتیاز بودن نیست بلکه مبتنی بر میزان تلاش افراد در پژوهش است و همه همکاران پژوهش باید از مزایای مادی و معنوی پژوهش بهره‌مند گردند.

2-2-2. رعایت ترتیب نوشتن اسامی: با توجه به این زیر مقوله در هر پژوهش و تحقیقی ترتیب نوشتن اسامی باید براساس میزان تلاشی باشد که افراد انجام داده‌اند به علاوه لازم است همکاران در مورد ترتیب اسامی مشترکاً تصمیم بگیرند و همه همکاران علمی پژوهش، در این تصمیم دخیل باشند.

2-3. مسئولیت در قبال حامیان. بخشی از مسئولیت های اخلاقی پژوهشگران در ارتباط با حامیان پژوهش است. حامیان پژوهش عبارت است از هر فرد یا شخصی که هزینه‌های تحقیق را فراهم یا مجوز انجام پژوهش را صادر می‌کند و یا دسترسی به مشارکت کنندگان و اطلاعات را برای پژوهشگران تسهیل می‌نماید. روابط میان حامیان پژوهش و محققان باید در تحقیق تعریف شود و به صورت مکتوب بیان گردد و طرفین ملزم به رعایت آن باشند. در این ارتباط دانشجویی ارشد مهندسی نفت بیان می‌کند که "پژوهشگر باید نسبت به نتایج خود حساس باشد و تمام تلاش خود را برای توضیح و تشریح درست نتایج انجام بدهد این امر به ویژه مهم هست زمانی که تحقیق با حمایت مالی سازمان انجام می‌گردد این موقع که دیگه مسئله حساستر می‌شه و فرد باید برای دست یابی به آنچه تعهد کرده تلاش کند". همچنین استاد دانشکده اقتصاد بیان می‌کند " نکته دیگه‌ای که می‌خوام عرض کنم در مورد مصرف درست هزینه های پژوهش است به ویژه در تحقیقاتی که با حمایت مالی سازمان های مختلف صورت می‌گیرد. در این موارد لازم است محقق هزینه‌های تحقیق را درست پیش بینی نماید و درست مصرف نماید دنبال دریافت پول اضافی نباشد به اندازه‌ای که تحقیق واقعاً هزینه می‌برد درخواست هزینه نماید نه اضافی البته سازمان ها باید نسبت به ارزیابی اقتصادی این طرح ها اقدام نمایند". این مقوله شامل بخش ها و ابعاد زیر می‌باشد.

2-3-1. همکاری با حامیان: بر اساس این زیر مقوله لازم است یک محقق برای دست یابی به اهداف پژوهش با حامیان پژوهش خود همکاری کند، زیرا وقتی پژوهشی با استفاده از حمایت مادی و معنوی سازمانی انجام می‌گردد در نظر گرفتن نیازهای سازمان مورد نظر بسیار مهم است.

2-3-2. انجام تعهدات: وقتی پژوهشی با عقد قرارداد بین سازمان و پژوهشگری انجام می‌گردد لازم است که فرد انجام دهنده پژوهش نسبت به انجام تعهدات خود اهتمام ویژه‌ای داشته باشد و تمام تلاش و توان خود

را برای انجام تعهدات و دست‌یابی به نتایج صرف‌کند و در این زمینه کم‌کاری نداشته باشد.

2-3-3. مصرف درست هزینه‌ها: با توجه به این زیر‌مقوله پژوهشگر بایستی در مصرف هزینه‌های پژوهش درست عمل نماید به این صورت که اولاً پیشنهاد مالی معقولی برای انجام تحقیق ارائه کند. ثانیاً در مصرف هزینه‌ها در فرایند تحقیق درست عمل نماید و از مصرف بی‌جای هزینه‌ها خودداری نماید.

2-3-4. قدردانی از حامیان پژوهش: در یک پژوهش اخلاقی لازم است پژوهشگر از تمامی کسانی که وی را در انجام تحقیق و دست‌یابی به نتایج یاری نمودند قدردانی کند و این قدردانی می‌تواند در برگیرنده طیفی شامل آوردن اسم افراد به عنوان نویسنده تا تقدیر و تشکر از افراد در بخش قدردانی باشد.

2-4. مسئولیت در قبال آزمودنی‌ها. آزمودنی‌های انسانی عبارتند از افرادی که در تحقیق به هر شکلی به کار برده می‌شوند و بدون وجود آنها تحقیق معنایی ندارد. لازم است این آزمودنی‌ها بدون توجه به جنس و نژادشان به صورت عادلانه انتخاب گردند و حقوق آنها مورد توجه قرار گیرد. برای نمونه دانشجویی دکتری تربیت‌بدنی بیان می‌کند که "از مراحل انتخاب موضوع و مراحل اولیه که بگذریم و وارد مرحله جمع‌آوری اطلاعات شویم مسائل بسیار زیاد میشود مثلاً یک مثال ساده بگم در انتخاب آزمودنی‌ها برای پژوهش یا جمع‌آوری پرسشنامه فرد یک جامعه‌ای را برای کار خود مشخص می‌کند و نمونه را انتخاب می‌کند، اما در عمل میره از یک جا همه پرسشنامه‌ها را جمع می‌کند بعد موقع تحلیل و گزارش‌طور دیگری گزارش می‌کند" یا استاد رشته جامعه‌شناسی بیان می‌کند که "در مورد آزمودنی‌های پژوهش نکته‌ای که قابل ذکر است این هست که نباید به این افراد آسیب برسد هرچند تو حوزه‌های ما این آسیب‌ها جدی نیست، اما لازم است در این مورد مواظب بود و اطلاعات خصوصی افراد را محافظت کرد آنها را کاملاً در جریان کار قرار داد و رضایت گرفت" در ارتباط با مسئولیت در برابر آزمودنی‌ها محقق باید به موارد زیر توجه نماید.

2-4-1. انتخاب مناسب جامعه و نمونه: در پژوهشی که با رعایت معیارهای اخلاقی انجام می‌گردد لازم است که جامعه آماری پژوهش به درستی تعریف شود و از در نظر گرفتن ملاحظات که ممکن است باعث ضعف جامعه آماری و نمونه می‌گردد خودداری گردد. به علاوه انتخاب نمونه به نحوی انجام گردد که در آن تمامی افراد برای انتخاب شدن شانس مساوی داشته باشند.

2-4-2. دادن اطلاعات کامل در مورد پژوهش: در پژوهشی که با استفاده از آزمودنی‌های انسانی انجام می‌گردد لازم است محقق آزمودنی‌های را در جریان اهداف تحقیق، نحوه جمع‌آوری اطلاعات، محل ارائه اطلاعات و به‌طور کلی تمام فعالیت‌های پژوهشی که قرار است انجام گردد قرار دهند.

2-4-3. حفظ اطلاعات خصوصی افراد: کلیه اطلاعات که محققان از آزمودنی‌های پژوهش بدست می‌آورند بایستی محرمانه تلقی گردد و پژوهشگر این اطلاعات را بدون هماهنگی با خود فرد در اختیار هیچ‌کسی قرار ندهد.

2-4-4. عدم فریب‌کاری: بر این اساس در پژوهش نباید محقق به هیچ وجه آزمودنی‌های خود را فریب دهد. همچنین در مواقعی که برای دست

یابی به نتایج تحقیق استفاده از فریب اجتناب ناپذیر است لازم است بعد از انجام تحقیق آزمودنی ها در جریان امر قرار بگیرند. این امر مبتنی بر این اصل هست که آزمودنی ها باید از قرار گرفتن در موقعیت تحقیق اطلاع کسب کنند و به حضور خود در فرایند تحقیق رضایت دهند، اما این امر در مواقعی امکانپذیر نیست و بدست آوردن اطلاعات مناسب و قابل استفاده امکان پذیر نیست.

2-4-5. آسیب نزدن به آزمودنی ها: بر اساس این زیر مقوله در هر تحقیقی مهمترین اصل حفظ سلامت آزمودنی هاست. تمامی تحقیقات برای دست یابی به سعادت انسان انجام می گردد، لذا با هیچ منطقی و توجیهی نمی توان دست یابی به نتایج پژوهش را مهمتر از سلامت آزمودنی ها دانست و باید همواره این موضوع مورد توجه قرار بگیرد این مطلب در پژوهش بر روی حیوانات نیز باید مورد توجه قرار گیرد.

2-4-5. دادن بازخورد در مورد نتایج: در یک پژوهش اخلاقی لازم است که آزمودنی های پژوهش در جریان نتایج تحقیق قرار بگیرند و از مزایایی آن بهره مند گردند. این امر به ویژه زمانی که به آزمودنی ها از قبل وعده ارسال نتایج داده می شود باید مورد توجه قرار گیرد.

2-5. مسئولیت در قبال موضوع. مسئولیت اخلاقی دیگر پژوهشگران در ارتباط با موضوع پژوهش مفهوم پیدا می کند. بر این اساس موضوعی که محققان برای تحقیق انتخاب می نمایند باید دارای ویژگی های خاص خود باشد و پژوهشگر نیز در ارتباط با این موضوع دارای مسئولیت های خاص خود است. در این ارتباط دانشجویی دکتری مکانیک بیان می کند "مسئله دیگر در زمینه پژوهش که بسیار آسیب زاست کار در حوزه غیر تخصصی است. من برای بیان مطلبم از پایان نامه های دانشجویی استفاده می کنم همه ما دیدیم که تو گروه ها یک اصرار وجود دارد که دانشجویان بین استادان همان گروه تقسیم بشوند، اما ممکن است دانشجو علاقه مند هست در مورد یک موضوع جدید کار کند که اساتید گروه در مورد آن تخصص ندارند، اما مجبور یکی را استادان گروه را انتخاب کنیم خود دانشجو هم که تخصص ندارد در نتیجه موضوع انتخاب می شود، اما جلوتر که می روند هر دوتا گیر می کنند و نتیجه این فرایند می شود یک کار ضعیف که به هیچ دردی نمی خورد". در ارتباط با موضوع پژوهش لازم است به موارد زیر توجه شود.

2-5-1. انجام پژوهش جدید و کاربردی: پژوهشی که انجام می گردد بایستی بتواند به مسئله گشایی در حوزه مربوط کمک نماید. برای دست یابی به این هدف لازم است، موضوعی که برای پژوهش انتخاب می گردد بدیع و اصیل باشد و بتواند برای رفع مشکل یا تولید دانش جدید کاربرد داشته باشد.

2-5-2. انتخاب موضوعات پژوهش پذیر: اصول اخلاقی دیگر مربوط به موضوع پژوهش این است که محقق موضوعی را برای پژوهش انتخاب نماید که قابل پژوهش باشد و پژوهشگر قبل از وارد شدن به پژوهش از طریق مطالعه پیشینه در مورد آن اطلاعات کامل داشته باشد و مطمئن باشد که می تواند در این مورد تحقیق نماید.

2-5-3. تخصص، توان و علاقه داشتن: با توجه به این اصل و در پژوهش اخلاقی لازم است که پژوهشگر وارد تحقیق در حوزه ای که تخصص و توان لازم برای انجام آن را ندارد نگردد و در انتخاب موضوع برای پژوهش تلاش کند وارد حوزه ای گردد که به آن علاقه دارد

2-5-4. توجه به کیفیت در کنار کمیت: این اصل بیان می‌کند که پژوهشگر اخلاقی نباید دنبال افزایش رزومه و کارهای سطحی در موضوعات مختلف باشد بلکه بایستی تلاش کند به درک عمیق از موضوعات مورد پژوهش خود دست یابد.

2-5-5. ذکر نام افراد صاحب ایده: بر اساس این زیر مقوله در پژوهش اخلاقی پژوهشگر بایستی اسم فرد یا افرادی را که ایده اولیه پژوهش را بیان نموده‌اند بیان کند، یا اگر از نظریه‌ای یا مطلبی استفاده می‌کند صاحب نظریه یا صاحب تئوری را بیان کند.

2-5-6. تلاش برای تولید دانش: بنابراین اصل هر پژوهش که انجام می‌گردد بایستی در نهایت به تولید دانش جدیدی در حوزه مربوط ختم گردد بنابراین پژوهش بایستی بتواند چیزی به داشته‌های علمی مربوط به یک موضوع اضافه نماید.

2-6. مسئولیت در قبال محققان دیگر. علاوه بر موارد بیان شده در بالا پژوهشگر در مقابل پیشینیان و محققان بعدی نیز دارای مسئولیت اخلاقی است و لذا محقق باید در انجام تحقیق خود تلاش کند که از آثار پیشینیان مطلع شده و از نتایج آنها در تحقیق خود استفاده کند و از زحمات آنها تجلیل نماید. و راه و مسیر پژوهش را برای محققان بعدی هموار نماید. در این ارتباط دانشجویی دکتری تاریخ بیان می‌کند که "محقق باید تحقیقاتی را که در زمینه کارش وجود دارد بخواند، بفهمد و کارهایی را که قبل از این در مورد موضوع پژوهشی وی انجام شده و افراد انجام دهنده آن را جمع آوری کند و از طریق مطالعه آنها به دیدگاه کلی دست یابد" همچنین دانشجوی زیست‌شناسی بیان می‌کند که "آگاهی از پژوهش‌های انجام شده به پژوهشگر کمک می‌کند که هم دیدگاه روشنتری نسبت به موضوع داشته باشد و هم از شبکه‌های اجتماعی برای کار خود استفاده کند". مقوله مسئولیت در برابر محققان و پیشینیان دارای زیر مجموعه‌هایی است که در ادامه بیان می‌شود.

2-6-1. بررسی کامل پیشینه: در انجام پژوهش و از نظر اخلاق لازم است که پژوهشگر قبل از انجام تحقیق به طور کامل و جامع پیشینه تحقیق را مطالعه نماید، زیرا اولاً از این طریق پژوهشگر به یک چارچوب منطقی و جامعیت فکری دست پیدا می‌نماید ثانیاً این می‌تواند به عنوان راهنمایی برای محقق در انجام مراحل مختلف تحقیق گردد.

2-6-2. پژوهش در راستای پژوهش‌های قبلی: بر اساس این زیر مقوله در ارتباط با موضوعات مختلف دانش عظیم و بسیار وسیعی وجود دارد و لازم است پژوهشی که انجام می‌گیرد در راستای تحقیقات قبلی و گذشته صورت پذیرد و از دوباره کاری و انجام تحقیقات تکراری جلوگیری به عمل آید و پژوهشی که انجام می‌گردد ادامه دهنده مسیر پژوهش‌های قبلی و نتایج بدست آمده از آنها باشد.

2-6-3. ارتباط با شبکه‌های علمی: بر اساس این اصل پژوهشی که انجام می‌گردد باید با توجه به تحقیقات محققان قبلی، فعالیت‌های محققان معاصر و الزامات مربوط به پژوهش‌ها و محققان آینده صورت گیرد و پژوهشگر بتواند با این سه گروه ارتباط مناسب و علمی برقرار نماید تا از این طریق بتواند تحقیق خود را به عنوان فعالیتی نو در این زمینه هدایت نماید.

2-6-4. دوری از دزدی ادبی و امانت‌داری: موضوع اخلاقی دیگر در ارتباط با پیشینیان و محققان دیگر برای پژوهشگر این است که نباید

در انجام تحقیق خود اقدام به سرقت ادبی نماید و ایده ها، بیانات، دیدگاه ها و مطالب افراد دیگر را بدون استناد دادن مورد استفاده قرار دهد.

2-6-5. روشن کردن مسیر برای پژوهش های بعدی: علاوه بر موارد گفته شده مسئولیت اخلاقی دیگر پژوهشگر در تحقیق خود این است که مسیرهای پژوهش را برای پژوهش های بعدی مشخص نماید. بر این اساس لازم است محقق اولاً توضیح جامع و کاملی در مورد پژوهش خود ارائه کند که تکرار پذیر باشد. ثانیاً موضوعات و ایده های قابل پژوهش بدست آمده از تحقیق و راهنمای انجام آن را برای محققان بعدی بیان نماید.

2-7. مسئولیت در مقابل جمع آوری و تحلیل نتایج. مسئولیت اخلاقی

بعدی محقق در ارتباط با جمع آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات است. بر این اساس پژوهشگر در این مرحله باید تلاش کند که اطلاعات مورد نیاز را صادقانه جمع آوری و این اطلاعات بدست آمده را به صورت صادقانه ای تحلیل کند. در این مورد دانشجویی دکتری مشاوره و راهنمایی بیان می کند که "اصل صداقت در پژوهش یک موضوع بسیار مهم است شما در ارتباط با ادعاهای که در پژوهش می کنید چقدر صادق هستید یا همبستگی که می گید معنی دار شد واقعاً معنادار شده یا خودتون معنادار کردن چقدر تلاش کردی در این زمینه صادقانه اطلاعات بگیرد صادقانه وارد کنید و صادقانه تحلیل کنید" همچنین دانشجویی دکتری جغرافیای شهری بیان می کند که "اصلاً چرا دور می روید مسئله داده سازی که من به شدت می بینم رایج شده است حتی گسترده تر از آن پایان نامه سازی، مقاله سازی، کتاب سازی همه رایج و بازارش داغ هست. طرف با پرداخت پول در مقاله شریک می شود یا توان داده سازی دارد و با استفاده از داده های که مربوط به کار خودش نیست مقاله می نویسد کسی هم نیست جلوشو بگیرد؛ اصلاً کسی نمی تواند جلوشو بگیرد باید خود فرد به این درجه برسد که کارش اشتباه است البته در این زمینه جامعه هم مقصر می باشد". مقوله مسئولیت در قبال جمع آوری و تحلیل نتایج و در برگیرنده زیر مجموعه های است که در ادامه بیان می گردد.

2-7-1. روش شناسی مناسب: بر اساس این اصل یک موضوع اخلاقی و حرفه ای برای پژوهشگر این است که برای انجام پژوهش خود و جمع آوری اطلاعات پژوهش از روش تحقیق مناسب استفاده نماید و ابزار مناسبی را برای جمع آوری اطلاعات استفاده کند که با جامعه، نمونه و فرهنگی که پژوهش در آن انجام می گردد هماهنگ باشد.

2-7-2. جمع آوری داده های واقعی: با توجه به این زیر مقوله پژوهشگر باید واقعاً به جمع آوری اطلاعات برای پژوهش خود اقدام کند، زیرا در بسیاری موارد مشاهده می گردد پژوهشگر خود اقدام به پرسشنامه پر کردن می کند یا پرسشنامه ها را در بین نمونه انتخاب شده توزیع نمی نماید و با استفاده از داده های خیالی به نوشتن مقاله اقدام می نماید یا از داده هایی که مربوط به پژوهش دیگری می باشد برای تحقیق خود استفاده می کند.

2-7-3. تحلیل صادقانه داده ها: بر اساس گفته اطلاع رسانی های پژوهش مواردی وجود دارد که در آن چون فرد ملاحظه می کند که داده های تحقیق نتیجه مورد نظر را بدست نمی دهد اقدام به دستکاری اطلاعات می کند یا تلاش می کند به معنی داری فرضیات خود دست پیدا کند و چون از طریق داده های جمع آوری شده این امر ممکن نیست اقدام به تغییر داده ها و داده سازی می نماید.

2-7-4. اطمینان از صحت و بیان کاربرد نتایج: بر اساس این زیر مقوله پژوهشگر اخلاقی باید از صحت نتایج خود اطمینان بدست بیاورد این امر به ویژه در رشته‌های فنی و آزمایشگاهی بسیار ملموس است. پژوهشگر قبل از انتشار نتایج باید از صحت نتایج تحقیق خود اطمینان حاصل کند و کاربرد و شیوه‌های به کارگیری و استفاده از آن را تشریح نماید و فواید و ملاحظات مربوط به، به کارگیری آن را بیان نماید.

2-8. مسئولیت در قبال انتشار. بر اساس نتایج بدست آمده از مصاحبه با اطلاع‌رسان‌ها آخرین مسئولیت اخلاقی پژوهش در ارتباط با انتشار نتایج است. بر این اساس یکی از مسائل اخلاقی که در حوزه داده‌ها و اطلاعات به وجود می‌آید بحث انتشار اطلاعات و نتایج تحقیقی است. بسیاری از مسائل غیر اخلاقی که در حوزه انتشار به وجود می‌آید ناشی از قدرت طلبی و منفعت طلبی نویسنندگان است. فشار ناشی از افزایش کمیت انتشارات باعث افزایش مسائل غیر اخلاقی در انتشار می‌گردد. مشکلاتی چون انتشار در چند مجله و انتشار پاره‌ای از عمومی‌ترین و عاجل‌ترین نگرانی‌های مربوط به انتشار نتایج می‌باشد. به طور مثال استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی بیان می‌کند که "یکی از مسائل اخلاقی در ارتباط با انتشار داده‌هاست در بخش انتشار اخلاق پژوهشی بسیار مهم می‌گردد و ما چند اصل اساسی در این مرحله داریم که اولیش صداقت می‌باشد اولاً هر پژوهشی باید بازخوردش به جامعه علمی منعکس شود و صادقانه این کار انجام گردد ثانیاً نباید دنبال اثبات فرضیه‌ها باشد" یا دانشجوی دکتری علوم سیاسی بیان می‌کند که "یک موضوع دیگر که مربوط به انتشار نتایج می‌باشد این است که فضای مجلات علمی پژوهشی ما و فضای انتشار مقالات ما پر از علامت سؤال هست. مثلاً در مجله علمی پژوهشی که اسم یکی از اعضای هیأت تحریریه در سه مقاله آمده باشد یا تو اکثر مجلات و در هر شماره حتماً اسم افراد عضو هیأت تحریریه در مقالات وجود دارد و این یک مشکل بزرگ که فضای علمی جامعه را به شدت آلوده می‌نماید" این مقوله دارای زیر مقولات زیر است که در ادامه بیان می‌گردد.

2-8-1. انتشار صادقانه نتایج: بر اساس این زیر مقوله پژوهشگر باید اولاً نتایج تحقیق خود را منتشر نماید و در اختیار عموم محققان قرار دهد. ثانیاً نتایج خود را صادقانه و بدون هیچ ملاحظه‌ای منتشر نماید این موضوع به ویژه زمانی بروز پیدا می‌کند که پژوهش با استفاده از حمایت مالی سازمان‌های مختلف انجام می‌گردد، لذا پژوهشگر برای خوشایند این سازمان تلاش کند نتایج مورد نظر آنها را گزارش نماید یا در مواقعی ممکن است که پژوهشگر به نتایجی اجتماعی و سیاسی چالش برانگیزی دست پیدا کند و به دلیل مسائل سیاسی از انتشار این نتایج خودداری نماید.

2-8-2. دوری از انتشار دوگانه و پاره‌ای: بر اساس این زیرمقوله پژوهشگر نباید نتایج تحقیق خود را همزمان به چند مجله برای انتشار ارائه نماید یا مقاله‌ای را که قبلاً چاپ شده با تغییر جزئی دوباره در مجلات دیگری چاپ کند. همچنین پژوهشگر نباید قسمتی از یک پژوهش گسترده را به صورت جداگانه منتشر نماید به نحوی که کلیت کار از بین برود و اثر تعاملی متغیرها با یکدیگر را در نظر نگیرد.

2-8-3. دوری از باند بازی در انتشار مقالات: بر اساس این زیرمقوله پژوهشگر نباید برای انتشار سریعتر نتایج کار خود به باند بازی با

مجلات و افراد مختلف بپردازد این امر به ویژه در مورد اساتید دارای نفوذ در مجلات صادق می‌باشد و به نوعی همکاری مخفیانه بین افراد مختلف در مجلات مختلف وجود دارد.

2-8-4. عدم سوء استفاده از اسم: با توجه به این زیر مقوله یک رفتار غیر اخلاقی که ممکن است بروز پیدا کند این است که دانشجویان در مواقعی برای اینکه مقاله خود را به چاپ برسانند تلاش می‌کنند اسم افرادی را که دارای پیشینه و اعتبار علمی بالایی هستند به عنوان نویسنده مقاله اضافه نمایند که به نوعی سوء استفاده از اسم افراد مشهور می‌باشد و کاری غیر اخلاقی به حساب می‌آید.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی ویژگی ها و مسئولیت های اخلاقی مربوط به پژوهش و پژوهشگر انجام شده است. نتایج بدست آمده از پژوهش نشان داد که می‌توان مسائل اخلاقی مربوط به پژوهش و ویژگی های اخلاقی پژوهشگر را به دو دسته ویژگی های فردی و مسئولیت های حرفه ای تقسیم کرد.

در بررسی و تطبیق نتایج پژوهش با پژوهش های انجام شده می‌توان گفت که برخی از مؤلفه‌های بدست آمده از این پژوهش به انواع مختلف در پژوهش های دیگر بیان گردیده است، اما این امر بسیار جزئی بوده و مؤلفه‌های استخراج شده در این پژوهش در نمونه مشابه‌ای ملاحظه نگردیده است. به طور کلی می‌توان گفت از مؤلفه‌های بدست آمده در این پژوهش مؤلفه انجام پژوهش در زمینه تخصصی در پژوهش متقی دادگر و احمدلو (1390)، متقی دادگر و احمدلو (1387)، متقی دادگر و احمدلو (1390)، کلمبیا (2007)، مسئولیت در قبال حامیان، در پژوهش های شعبانی (1386)، لشگر بلوکی (1387)، متقی دادگر و احمدلو (1390)، مؤسسه تحقیقات تربیتی اسکاتلند (2005)، مسئولیت در قبال همکاران، در پژوهش های رابرت (2003)، ویلیامز و همکاران (2010)، مسئولیت در قبال آزمودنی ها، در پژوهش های مبشر و همکاران (1385)، رضایی و آخوندزاده (1386)، خالقی (1387)، افشار و نعمتی (1389)، قراملکی (1389)، متقی دادگر، احمدلو (1390)، اسلامی (1390)، جیمز و بوشر (2007)، مک فارلن و سویتو (2008)، اسلیم و همکاران (2010)، مؤسسه تحقیقات تربیتی اسکاتلند (2005)، مسئولیت در برابر موضوع پژوهش، در پژوهش های حاتمی و همکاران (1387)، قراملکی (1389)، مؤسسه تکنولوژی بریتش کلمبیا (2007)، مسئولیت در برابر محققان و تحقیقات دیگر، در پژوهش های شعبانی (1386)، رضائیان (1388)، اسلامی (1389)، متقی دادگر و احمدلو (1390)، کوک و دیویسون (2003)، مسئولیت در برابر جمع آوری و تحلیل داده ها، در پژوهش های اسلامی (1390)، مک فارلن و سویتو (2008)، مسئولیت در برابر انتشار، در پژوهش های شروانی (1382)، شعبانی (1386) رضائیان (1388)، اسلامی (1390)، کریمی (1389)، متقی دادگر و احمدلو (1390)، شیخ (2000) به انواع مختلف اشاره شده است.

به طور کلی می‌توان گفت وجود آسیب‌های اخلاقی فراوان در حوزه پژوهشی جامعه ما ناشی از دو واقعیت عمده است. واقعیت اول اینکه اخلاق فردی و حرفه ای افراد ناشی از فرهنگ و جو حاکم بر جامعه کلی و دانشگاهی می‌باشد و اگر مشاهده می‌کنیم که آسیب‌های اخلاقی بسیاری دامن تحقیقات جامعه را گرفته است نشانگر این واقعیت است که جامعه دانشگاهی به

طور خاص و جامعه به طور عام از مشکلات اخلاقی رنج می‌برد. مسائلی چون تأکید بر کمیت و مغفول ماندن کیفیت، عدم وجود نظارت بر فضای پژوهشی و دانشگاهی کشور باعث دامن زدن به مسائل اخلاقی بسیار زیادی شده است، زیرا امتیازات ناشی از فعالیت های پژوهشی برای اساتید و دانشجویان موجب بروز رقابت های ناسالم در این عرصه گشته و باعث کاهش کیفیت مقالات منتشره می‌گردد. واقعیت دیگر مربوط به ارزش نبودن پژوهش و علم در جامعه است. وقتی در جامعه‌ای پژوهش ارزش محسوب نشود و تحقیقات انجام شده بدون هیچ استفاده‌ای راکد بماند ناخواسته انگیزه بی‌اخلاقی در پژوهشگران تقویت می‌گردد چون هیچ پاسخگویی وجود ندارد و این دو عامل در مجموع باعث بروز بی‌اخلاقی در پژوهش می‌گردد. برای برون رفت از این شرایط و رسیدن به اوضاع مساعد و رعایت ویژگی های مطرح شده توسط پژوهشگران، رفع این مشکلات مورد نیاز است. و معیارهای اخلاقی مورد تأکید در این پژوهش در صورتی که بسترهای مورد نیاز تأمین گردد می‌تواند در رفع مشکلات موجود در این حوزه مؤثر باشد.

در نهایت می‌توان گفت توجه محققان به ویژگی های فردی و مسئولیت های حرفه‌ای مطرح شده در این پژوهش ضرورتی انکار ناپذیر است که نیاز به سه فاکتور یا عنصر اساسی دارد، و ما برای اینکه بتوانیم ایده آل های مطرح شده در این تحقیق را در عمل پیاده نماییم باید چند مؤلفه را در نظر بگیریم. اول اینکه هر اقدامی عملی در این جهت نیازمند بستر سازی و آماده سازی شرایط مورد نیاز برای بروز آن عمل می باشد بنابراین توسعه بسترها و زیرساخت های مختلف در جامعه، دانشگاه و افزایش کیفی نگری و تأمین امکانات مالی دانشجویان و پژوهشگران به عنوان متغیرهای پیش فرض در این ارتباط در نظر گرفته می شود در بخش کلان این بستر سازی، اگر جامعه دانشگاهی را خرده مقیاسی از جامعه کلان در نظر بگیریم حرکت جامعه به سوی ارزش های اخلاقی باعث توسعه رعایت این اصول در دانشگاه نیز می گردد در سطح خرد نیز تأمین نیازها و فراهم نمودن الزامات مورد نیاز پژوهشگران ضرورتی اجتناب ناپذیر می باشد، به طور مثال از دانشجویان و پژوهشگرانی که در شرایط مالی نامناسب به سر می برند نمی توان انتظار انجام تحقیق کاملاً بی نقص و اخلاقی را داشت و بایستی نیازهای آنها تأمین گردد تا بتوانند با فرصت گذاشتن و صبر و بردباری به انجام تحقیق بپردازند. دوم از طریق توسعه دادن الزامات قانونی که در جوامع مختلف به صورت تدوین کدهای اخلاقی مفهوم پیدا می نماید می توان در جهت توسعه رعایت اصول اخلاقی گام برداشت. بنابراین در جوامع پژوهشی کشور می توان از طریق تدوین الگوها و کدهای اخلاقی که تعیین کننده الگوهای اخلاقی مربوط به پژوهش و پژوهشگران باشد و همچنین افزایش نظارت بر انجام پژوهش ها در جهت توسعه رعایت اصول اخلاقی حرکت کرد. در نهایت اینکه باید تلاش همه جانبه ای برای نهادینه کردن رعایت اخلاق در کلیه امور صورت گیرد و در این ارتباط مسئولین آموزشی کشور باید برنامه جامعی برای این امر داشته باشند و در فرایند آموزش مدرسه ای و دانشگاهی به نهادینه کردن اخلاق در انجام کلیه امور محوله بپردازند. در این صورت و با تأکید و مورد توجه قرار دادن این سه عنصر اساسی می‌توان به توسعه اخلاق در آموزش عالی در ابعاد مختلف از جمله پژوهش امیدوار گردید.

تشکر و قدردانی

اخلاق پژوهش در آموزش عالی: ویژگی های فردی و مسئولیت های حرفه ای پژوهشگران

این پژوهش با حمایت مادی و معنوی مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور انجام گردیده است.

منابع

- اسلامی، سید حسن (1389). مسئله ارجاع به معاصران در اخلاق پژوهش. راهبرد فرهنگ، 2 (8-9)، 38-021.
- اسلامی، سید حسن (1390)، درامدی به فلسفه اخلاق پژوهش و مسائل آن، نوشته شده در اخلاق پژوهش و نگارش. نرگس خالقی. تهران: نشرکتابداری، 31-15.
- افشار، لیلا؛ نعمتی، علی (1389). حریم خصوصی در پژوهش های معطوف به انسان بر مبنای آموزه های اسلامی. راهبرد فرهنگ، 2 (8-9)، 74-60.
- باقری، علیرضا (1384). ملاحظیات اخلاقی همکاری بین المللی در زمینه تحقیقات پزشکی. مجله دیابت و لیپید ایران، ویژه نامه، 4، 70-59.
- بحرینی، نسرین (1389). اخلاق در پژوهش به منزله یک دانش. راهبرد فرهنگ، 2 (8-9)، 57-39.
- تابعی، ضیالالدین؛ محمودیان، فرزاد (1386). اخلاق در پژوهشگری. اخلاق در علوم و فناوری، 2 (1-2)، 56 - 49.
- رضائیان، محسن (1388). اخلاق انتشار. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، 8 (4) 251-252.
- رضائی، فرزین؛ آخوند زاده، شاهین (1386). جنبه های اخلاقی تحقیقات روانپزشکی. اخلاق در علوم و فناوری، 2 (1-2) 85 - 79.
- زاهد پاشا، یداله؛ حسنجانى روشن، محمد رضا؛ ریاحی، حمیدرضا (1382). میزان رعایت اخلاق پزشکی در پایان نامه ها و کارآزمایی های بالینی در دانشگاه علوم پزشکی بابل. مجله دانشگاه علوم پزشکی بابل، 5 (3)، 45 - 51.
- خالقی، نرگس (1387). اخلاق پژوهش در حوزه علوم اجتماعی. اخلاق در علوم و فناوری، 3 (1-2) 93 - 83.
- شروانی، امین (1382). اخلاق پژوهشی چالش انتشار مقالات. پژوهش در علوم پزشکی، 6 (4)، 286 - 284.
- شعبانی، امیر (1386). رعایت اخلاق در نگارش مقالات علمی. مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران، 13 (2) 87 - 88.
- طالعی، عبدالحسین؛ سیامک، مرضیه (1390). اخلاق حرفه ای در کار گروهی علمی: پیشینه، ضرورت ها، فایده ها، نوشته شده در اخلاق پژوهش و نگارش. نرگس خالقی، تهران: نشرکتابداری، 102-75.

- قراملکی، احد فرامرزی (1389). اخلاق داوری علمی. راهبرد فرهنگ، 2 (8-9) 18-8.
- قدران قراملکی، محمد حسن (1389). منشور اخلاقی پژوهش استوار بر ارزش‌های اسلامی. راهبرد فرهنگ، 2 (8-9) 75-90.
- لاریجانی، باقر؛ زاهدی، فرزانه (1385). نظری بر کمیته اخلاق در پژوهش در جهان و ایران. مجله دیابت و لیپید ایران، 5 (4) 281 - 297.
- لشگریلوکی، مجتبی (1387). چارچوب تدوین ارزش‌ها و اخلاق حرفه‌ای پژوهش‌های علمی و فناوری. اخلاق در علم و فناوری، 3 (1-2) 10-1.
- کریمی، رضا (1389). اخلاق در انتشار یافته‌های علمی. فصلنامه کتاب، 21 (2) 21-6.
- مبشر، مینا؛ موسوی، فاطمه؛ نخعی، نوذر؛ شیبانی، وحید (1385). بررسی رعایت اصول اخلاقی در پژوهش بر حیوانات آزمایشگاهی به روش کیفی، اخلاق در علوم و فناوری. ویژه‌نامه اخلاق در پزشکی، پیوست شماره 1، 49 - 61.
- متقی دادگر، امیر؛ احمدلو، علی (1390). اخلاق پژوهشگری در علوم اجتماعی و انسانی، نوشته شده در اخلاق پژوهش و نگارش. نرگس خالقی، تهران: نشرکتابداری، 33-54.
- مطلبی فرد، علیرضا؛ آراسته، حمیدرضا؛ خنجرخانی، مروارید؛ صفائی موحد، سعید (1390). شناسایی نشانگرهای یک استاد خوب از دیدگاه دانشجویان کارشناسی ارشد: یک مطالعه کیفی. مطالعات برنامه‌درسی آموزش عالی، 2 (4) 60-83.
- منصوریان، یزدان (1390). اخلاق داوری در ارزیابی آثار علمی، نوشته شده در اخلاق پژوهش و نگارش. نرگس خالقی، تهران: نشرکتابداری، 135-154.
- Artino. R. A; Brown. J. S(2009). Ethic in Educational Research: a Cooperative Analysis of Graduate Student and Faculty Beliefs. *College Student Journal*, 43(2) , 599-616.
- British Columbia institute of Technology (2007). Research Ethics for Human Subjects, VP Research and International. http://www.bcit.ca/files/appliedresearch/pdf/procedures_reb.pdf.
- Edwards. R; Mauthner. M(2002). *Ethic in Qualitative Research*. Sage Publication: London.
- James. N; Busher. H. (2007). Ethical Issues in Online Educational Research: Protecting Privacy, Establishing Authenticity in Email Interviewing. *International Journal of Research and Method in Education*, 30(1), 101-113.
- Kock, N., ; Davison, R.(2003). Dealing With Plagiarism in the Information Systems Research Community: a Look at Factors that Drive Plagiarism and Ways to Address them. *MIS Quarterly*. Retrieved from, <http://www.highbeam.Com/doc/1G1-111896849.html>.
- Langlais. P. J(2006). Ethics for the Next Generation. *Chronicle of higher education*.

- Macfarlane. B.; Soitoh. Y. (2008). Research Ethic in Japanese Higher Education: Faculty Attitudes and Cultural Mediation, Springer Science, DOI 10.1007/s10805-008-9065-9.
- Martinson. B. C.; Anderson. M. S.; Devries. R. (2005). Scientists Behaving Badly. *Journal of Educaion for Business*, 435, 737-738.
- Sales. B. D.; Falkoman. S. (2000). Ethics in Rresearch with Human Participants. Washington, DC: American Psychological Association.
- Scottish Educational Research Association(2005). Scottish Educational Research Association Ethical Guidelines for Educational Research. ISBN 0 906546 04 4.
- Sheikh. A(2000). Publication Ethics and the Research Assessment Exercise: Reflection on the Ttroubled Question of Authorship. *Journal of Medical Ethics*, 26(6), 422-427.
- Sleem. H.; Abdelhai. R.; Abdelhai A.; Abdallat I.; Al-Naif, M.; Mansourgabr H.; Kehil. E. Ben Sadiq, B.; Yousri. R, Elsayed, D.; Sulaiman, S.; Silverman, H. (2010). Development of an Accessible Self-Assessment Tool for Research Ethics Committees in Developing Countries. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, DOI: 10.1525/jer.2010.5.3.85, pp. 85-99.
- University of Minnesota Center for Bioethical(2003). A Guide to Research Ethic, <http://www.lib.uconn.edu/DoddCenter/ASC/dodphot1.htm>.
- Vallance. J. R .(2004). *Formation in Rresearch Ethics: Developing a Teaching Approach for the Social Sciences*. Formation in Research Ethics. AARE Conference, the University of Melbourne, 30 Nov-2 Dec. 2004.
- Wadman. M .(2005). One in Three Scientists Confesses to Having Sinned, *Nature*, 435, 718-719.
- Williams. R. L .; Willging. C. E.; Quintero. G, Kalisbman S.; Sussman, A. L.; Freeman. W. L. (2010). Ethics of Health Research in Communities Perspectives from the Southwestern United States. *Annals of Family Medicine*, 8(5), 432-440.
- Zhang. Y. ; Moore. K. E. (2005). A Class Demonstration Using Deception to Promote Student Involvement with Research Ethics, *College Teaching*, *Proquest Education Journals*. 53(4), 155- 158.